

Imparcialidade

Nun contexto social que presenta importantes niveis de conflito e diferentes formas de disputa entre os seus integrantes, é cada vez máis frecuente recorrer á Xustiza como unha forma de dirimir os desacordos. O recurso a este tipo de opcións de solución competitiva, onde un gaña e outro perde, sitúa aos cidadáns a miúdo nunha posición extremadamente crítica coas características dos procedementos que se empregan para dirimir as disputas nas que se ven envoltos.

Cando cuestións como estas, de orde xurídico-legal, requiren a atención profesional do psicólogo, como por exemplo no caso de disputas no contexto da familia, a imparcialidade cobra relevancia como un elemento crucial da actuación profesional¹. A súa importancia como un elemento clave estriba en que as persoas usuarias dos servizos prestados polo psicólogo parecen identificar a imparcialidade cun indicador de calidade, dunha intervención xusta e respectuosa cos seus dereitos e as súas necesidades como parte implicada no conflito. Por outra parte, estes mesmas persoas usuarias móstranse tamén extremadamente sensibles ante a ausencia desta calidade, xa que esta se soe percibir, como un elemento de mala praxe, causante dos resultados adversos dos procesos nos que se resolven os seus intereses.

O artigo 15 do Código Deontolóxico do Psicólogo² recolle a importancia da imparcialidade como unha característica da actividade profesional ante situacións de contraposición de intereses. Sen embargo, como en moitos outros casos no vixente Código, o concepto de imparcialidade é tratado dun modo sumamente impreciso. De algún modo pártese dunha situación na que a imparcialidade é un ideal, tanto conceptualmente como desde o punto de vista dun nivel de calidade óptima a acadar nas actuacións profesionais³.

Non obstante e dada a ambigüidade con que se presenta o termo de imparcialidade desde un punto de vista deontolóxico, parece conveniente propoñer un esforzo para outorgarlle un contido que permita determinar en qué situacións pode observarse a súa presenza. Esta necesidade de concreción, extensible a todos aqueles principios e valores de interese ético e deontolóxico, pode ser maior neste caso, se cabe, xa que esta calidade móstrase especialmente sensible á desviación a causa de sesgo e intereses espurios.

O termo imparcialidade remítenos con facilidade a outros conceptos cos que se atopa relacionado polo seu significado e cuxa relación semántica podería representarse tanto directa como inversamente. Así teríamos, dun lado, ideas coas que se comparte proximidade de significado como por exemplo xustiza, equidade, neutralidade, igualdade, independencia... Por outra parte, ao contrario, significados opostos suxírennos outras ideas como conflito, litixio, interese, prexuízo, discriminación... Esta especie de dialéctica por medio da cal se toma en consideración un valor e o seu contrario, creemos que puidese resultar útil para a reflexión e a obtención de criterios que poida axudar a orientar a nosa práctica profesional dun modo máis eficaz e responsable.

Teríamos, deste modo, que a imparcialidade se manifestaría ante a ausencia de parcialidade, así como á inversa. Polo tanto, non só é posible representarnos un valor ante os fenómenos que nos sinalan a súa presenza, senón tamén ante a ausencia do seu contrario. Esta é en esencia a concepción que subxace aos plantexamentos da "ética de mínimos", sinalando o límite da mala praxe, e da "ética de máximos", poñendo o foco na boa praxe. Este plantexamento é o que recolle nos documentos técnicos coñecidos como "Guías de boas prácticas" nos que se soen recoller suxestións tanto dun tipo como doutro. É dicir, preséntanse ideas sobre qué facer e sobre qué evitar.

Neste sentido cabería entón plantexarse unha aproximación adicional á operacionalización da imparcialidade, recorrendo á reflexión acerca de elementos diferentes e aínda contrapostos.

Un destes elementos ben podería ser aquel que nos remite unha postura de obxectividade. Manter unha conexión prioritaria cos feitos fronte a outro tipo de fenómenos máis subxectivos e, polo tanto, susceptibles dalgún tipo de sesgo (opinións, crenzas, simpatías...) puideran ser un criterio que minimice os riscos de prexuízo e favoreza a imparcialidade. Así mesmo, o recurso a criterios estables de proceder; por exemplo, a nivel metodolóxico, tamén puidera apoiar a presenza da imparcialidade en canto que se evitarían tratos diferenciados por razóns inapropiadas. Visto desde un prisma de independencia, a imparcialidade suxeriría a resistencia ante a presión ou influencia (tanto directa como indirecta) sobre os cursos de acción a tomar ou sobre o modo de desenvolver a práctica profesional. Neste sentido podería sinalarse que a profesión cunha axeitada competencia profesional é seguramente menos sensible aos intentos de influencia que un profesional non competente, que non sabe ben qué ten que facer, o cal lle faría máis alcanzable aos intentos de influencia que puidera derivar nunha mala praxe.

A idea de xustiza é unha das máis controvertidas e difíciles de abordar. Persoalmente e como cidadáns podemos atoparnos sensibilizarnos ante situacións inxustas que poden facernos sentir chamados a actuar para acadar a súa reparación. A indignación que podemos sufrir ante situacións de desigualdade, de abuso, incluso de violencia pode levarnos a tomar partido polo máis débil, o máis vulnerable, o prexudicado. Estas situacións humanamente comprensibles levaríannos, literalmente, a tomarnos a xustiza pola nosa man, incorrendo nun posicionamento previo (literalmente, un pre-xuízo) que nos apartaría do ideal profesional de imparcialidade. Trataríase no tanto de realizar actuacións profesionais dirixidas a restablecer a xustiza, tratando de suprimir activamente as inxustizas, desmans e desigualdades, senón de realizar intervencións xustas no sentido da súa proporcionalidade. Este equilibrio podería considerarse, por exemplo, desde o punto de vista da prestación dun servizo equitativo e beneficiante ás diferentes partes involucradas⁴. Un equilibrio cuxa presenza se correspondería con apreciacións profesionais a favor ou en contra dalgunha desas "partes". O concepto de parte ven a miúdo asociada a determinadas actuacións profesionais iniciadas por impulso e interese dunha desas partes a favor do propio e en contra de terceiros.

O interese preséntase como un dos conceptos fundamentais no intento de concretar o ideal de imparcialidade. Vimos como o interese lexítimo das diferentes partes pode determinar ou influír por medio de diferentes medios as actuacións profesionais. Sen embargo, o propio interese do profesional (tamén lexítimo, por suposto) de poder obter unha retribución polo seu traballo, sitúa a cuestión nun punto crítico. Aquí coinciden os intereses dunha das partes que de algún modo se vinculan, por medio do contrato profesional, cos intereses do propio profesional quen obterá un proveito lexítimo da súa actividade. Este interese pode mostrarse en contradición co desinterese que dalgún modo se supón asociado á imparcialidade ou ao recto proceder e designio ao que aluden algunhas definicións⁶.

Á parte que contrata lle interesa, a través do traballo e coñecementos do profesional contratado, demostrar ou facer valer a súa posición para obter o beneficio que espera (ou evitar o prexuízo) coa resolución de litixio. Ao profesional interésalle acadar a retribución pactada coa parte por dispoñer do seu traballo e coñecementos. O risco de deslizamento entre os intereses dun e de outro é evidente, aínda non debiera ser así. A confluencia de intereses na relación entre o profesional de parte e o cliente que lle contrata puidera parecer sospeitosa e favorecedora desas disposicións previas para o beneficio desa parte (ou o prexuízo da outra, coa que probablemente se hai algunha dificultade de compatibilidade). Pénsase se non en qué lugar quedaría a imparcialidade requirida a un profesional se o seu cliente non resultara beneficiado a consecuencia directa do informe solicitado e pagado a ese profesional que contratou. Non digamos se este cliente puidera resultar prexudicado nos seus intereses por dita actuación profesional. Este interese que puidera confluír entre o profesional e a parte que lle contrata chama poderosamente a atención por canto é un dos piares sobre os que se senta a protección da independencia e a imparcialidade. Instrumentos formalizados para a protección destas calidades, como son os réximes de incompatibilidade, buscan eliminar a presenza deses conflitos de interese que puideran establecer motivos para a recusación e a abstención do profesional: o vínculo familiar, o interese económico e a amizade ou inimidade manifestas.

Existe o risco de que, ante esta conxunción de intereses que conflúen por un lado e se contraponen aos da outra parte, dea a impresión de que a actuación profesional foi parcial a favorecer os intereses dunha e prexudicar os intereses da outra. Por esta razón e neste tipo de situacións parece conveniente extremar as precaucións que nos leven a maximizar non só a imparcialidade senón tamén a súa aparencia⁷. É dicir, impulsar aquelas situacións, actitudes, actuacións, etc. que permitan asegurar a independencia de criterio na actuación profesional.

Estas posibles limitacións - e aínda que a dúbida puidera ofender- debería obrigarnos a que a independencia e falla de interese inaceptables foran observadas co máximo empeño e claridade. Noutro caso, quizais debería valorarse a posibilidade de rexeitar o encargo profesional.

¹ En certo modo o asunto foi tratado xa con anterioridade na Circular Informativa N° 230 do COPG (maio-xuño 2011).

² Artigo 15°. Cando se atope diante de intereses persoais ou institucionais contrapostos, procurará o/a psicólogo/a realizar a súa actividade con máxima imparcialidade. A prestación de servizos nunha institución non exime da consideración, respecto e atención ás persoas que poidan entrar en conflito coa institución mesma e das cales o/a psicólogo/a, naquelas ocasións en que lexitimamente proceda, haberá de facerse valedor ante as autoridades institucionais.

³ Unha das mellores definicións de imparcialidade que puidemos atopar no noso contexto profesional corresponde á recollida nun dos documentos de referencia no campo como a Guía de Boas Prácticas para a elaboración de informes psicolóxicos periciais sobre custodia e réxime de visitas de menores (COP Madrid, 2009): "Imparcialidade significa proporcionalidade e non exclusión na escoita, a observación e a experimentación da variada serie de estímulos relevantes na interacción do menor co seu entorno parental e social" (páx. 17).

4. "Calquera avaliación sobre a idoneidade dos proxenitores para exercer a garda e custodia dos fillos debe partir do criterio de que ambos son igualmente competentes para o seu exercicio! (Op.cit. páx. 4).

5. "Un informe que non presente unha información válida e fiable de cada un dos membros da familia, e da relación de cada membro cos demais compoñentes, non poderá ser considerado un informe pericial válido sobre temas de custodia" (Ibidem páx. 8).

6. Cf. Dicionario da Real Academia Española.

7. A muller de César (non só debe ser honrada, senón parecelo). Plutarco: Vidas paralelas V-10

Artigo 6°

A profesión de Psicólogo/a réxese por principios comúns a toda deontoloxía profesional: respecto pola persoa, protección dos dereitos humanos, sentido de responsabilidade, honestidade, sinceridade para cos clientes, prudencia na aplicación de instrumentos e técnicas, competencia profesional, solidez da fundamentación obxectiva e científica das súas intervencións profesionais.

Artigo 15°

Cando se ache diante de intereses persoais ou institucionais contrapostos, procurará o/a Psicólogo/a realiza-la súa actividade con máxima imparcialidade. A prestación de servizos nunha institución non exime da consideración, respecto e atención as persoas que poidan entrar en conflito coa institución mesma e das cales o/a Psicólogo/a, naquelas ocasións en que lexitimamente proceda, haberá de facerse valedor ante as autoridades institucionais.